

Martin Hartmann (1851-1918)

MARTIN HARTMANN, YENİ TÜRKİYE’NİN ŞAİRLERİ VE İZZET MELİH [DEVİRİM]*

Mustafa ATİKER

N*eue Deutsche Biographie*’de [Yeni Alman Biyografisi] -işlevi açısından bir bakıma *Türk Büyükleri Ansiklopedisi* gibi bir çalışma- ilgili kişi hakkında bilgi verilirken baştaki “Arabist und Islamforscher, 9.12.1851 Breslau, † 5.12.1918 Berlin. (*mennonitisch*)”¹ ifadesindeki, -en son, yay ayrıç içine alınmış sözcüğün anlamını daha sonraya bırakarak- doğum ve ölüm tarihi / yeri verilirken mesleğine, Arabist; Arap dili ve edebiyatı uzmanı ya da kısaca Arapçacı ve Islamforscher; İslam araştırmacısı denilmesi oldukça yanıltıcı çünkü Hartmann, Arapçası kadar Türkçesi de mükemmel bir Şarkiyatçı / Doğu bilimci; Arapçayla ilgili inceleme ve araştırmalarının yanında bir o kadar da Çin dönemindeki Türk dünyasından bugünküne, Çağataycadan modern Türk edebiyatına, geniş bir alanda kafa yormuş, yazılar yazmış, kitaplar çıkartmış bir Turkologe yani Türkiyatçıydı. Dolayısıyla yukarıdaki Almanca ibare de “Arabist, Turkologe und Islamforscher” olarak değiştirilmelidir.

İşte *Dichter der neuen Türkei, Yeni Türkiye’nin Şairleri / Sanatçıları* adlı kitap da onlardan birisi. Ne yazık ki *Dichter der neuen Türkei* talihsiz de bir kitap. O tam dünyaya gelirken yani kitap baskı aşamasındayken yazarı bu dünyadan ayrılmıştır. Prof. Dr. Georg Kampffmeyer, aynı zamanda söz konusu kitabın ve Almanca *Die Welt des Islams, İslam Dünyası* dergisinin yayıncısı, adı geçen derginin 1918 tarihli 3. ve 4. sayısını içeren 6. cildinde bu beklenmeyen ölüm için bir anma yazısı kaleme alırken şöyle başlar:

Martin Hartmann, der unsere Deutsche Gesellschaft für Islamkunde im Verein mit seinem Freunde Dr. Josef Froberger gegründet, der ihr erster Vorsitzender war und ihr die treueste Arbeit gewidmet hat, ist am 5.

* Yan sayfadaki resim: *Die Welt des Islams Die ZDGI C VI, Der Neue Orient*, Berlin 1918, s. 66/67.

Dezember verschieden. Die Einäscherung fand am 9. Dezember, am Geburtstag des Verewigten, an dem er sein 67. Lebensjahr vollendet haben würde, im Krematorium zu Berlin N, Gerichtsstraße, statt.[...]²

Arkadaşı Dr. Josef Froberger'le birlikte Alman İslam Araştırmaları Kurumu adlı derneğimizin [ki die Welt des Islams, İslam Dünyası, aynı derneğin yayın organıdır] kurucusu, ilk başkanı ve büyük bir özveriyle çalışıp kendisini ona adayan Martin Hartmann 5 aralıkta aramızdan ayrıldı. Merhumun naşı, 67. yaşını dolduracağı doğum günü; 9 aralıkta, Berlin N, Gerichtsstraße'deki krematoryumda düzenlenen bir törenle yakılarak küle dönüştürülmüştür.[...]

Onun bu yakılma kararına, yukarıda yay ayrıç içinde belirtilen dinî inancı, "mennonitisch" yani Mennonit mezhebinden oluşunun ne kadar etkili olduğunu bilemeyiz. Ancak söz konusu mezhep; 16. yüzyılda Almanya, Hollanda ve İsviçre'de ortaya çıkmış, düşünce bakımından Protestanlığın içinde yer alsa da örgütlenme açısından kilise ve cemaatiyle Protestanlıktan da bağımsız, özerk bir oluşumdur. Hristiyanlıktaki genel uygulamaların tersine; bebekleri değil yetişkinleri vaftiz etmeleri, her türlü şiddet ve şatafattan uzak sade ve sakin bir hayat sürmeleri, yaşadıkları ülkelerde askerliği reddetmeleri Mennonitlerin en belirgin özellikleri arasındadır³ diyerek biraz da *Dichter der neuen Türkei, Yeni Türkiye'nin Şairleri / Sanatçıları* adlı çalışmasına bakalım.

Hemen başta şunu belirteyim: Buradaki "Dichter" yani şairler, bizim Türkiye Türkçesindeki "şairlerden" biraz farklı. Hartmann roman ve öykü yazarlarına da şair diyor çünkü Alman edebiyatında şiir ya da düzyazı da yazsanız; deneme, roman, öykü vb. şair olarak anılırsınız. Buradaki şairlik, kurgu ustası anlamında. Söz gelimi Schiller bir şairdir ama Kafka da -roman ve öykü yazsa bile- şairdir. Bizim Yahya Kemal'e ya da Orhan Veli'ye şair deyişimizin Almandaki tam karşılığı *Lyriker*. Buradaki *Lyrik* sözcüğünün Fransızcadan aldığımız; âşıkane, iç yakıcı ya da TDK sözlüğünde coşkun, ilhamla dolu, genellikle kişisel duyguları dile getiren edebiyat vb. anlamlara gelen *lirik* < *lyrique* sözcüğüne pek benzemez ya da her iki sözcüğün kökeni de bir ve aynı dil; eski Yunanca. Bunun dışında anlam bakımından aralarında benzerlikten çok ayrılık vardır demek daha doğru olur. İşte Hartmann, *Yeni Türkiye'nin Şairleri* derken tam da bu bağlamı; Edebiyat [Literatur] ve Edebiyatçı [Literat], şiir [Poesie] ve düzyazıyı [Prosa] da içine alan bir üst kavramı; *Dichtung'u*⁴ [Dichter, *Dichtung*'la uğraşan, mesleği *Dichtung* olan kişi] vurgulamaktadır. İncelemek için seçtiği kişiler de ona göredir. Sırasıyla 1. Abdülhakk Hamid / Abdülhak Hamit. 2. Dschenab Schehabeddin / Cenap

Şahabettin. 3. Suleiman Nesib / Süleyman Nesip. 4. Fa'ik Aali / Faik Ali. 5. Chalid Fachri / Halit Fahri. 6. Fazyl Ahmed / Fazil Ahmet. 7. Sulaiman Nazif / Süleyman Nazif. 8. Abdullah Dschewdet / Abdullah Cevdet. 9. Schehabeddin Sulaiman / Şehabettin Süleyman. 10. Nigar Hanum / Nigar Hanım. 11. Redscha'izade Ekrem / Rezaizade Mahmut Ekrem. 12. Hüsein Su'ad / Hüseyin Suat. 13. Kazim Nami / Kazım Nami. 14. Ja'kub Kadri / Yakup Kadri. 15. Uschakizade Chalid Zija / Uş[ş]akizade Halit Ziya. 16. İzzet Melih / İzzet Melih. 17. Selaheddin Enis / Selahattin Enis. 18. Jaschar Nezihe Hanum / Yaşar Nezihe Hanım. 19. Mehmed Re'uf / Mehmet Rauf. 20. İhsan Ra'if Hanum / İhsan Raif Hanım. 21. Dschelal Sahir / Celal Sahir. 22. Köprülüzade Mehmed Fu'ad / Köprülüzade Mehmet Fuat. 23. Ali Dschanib / Ali Canip. 24. Ömer Seifüddin / Ömer Seyfettin. 25. Enis Awni / Enis Avni [Aka Gündüz].

Toplam 128 sayfalık kitapta, başta Martin Hartman'ın olmak üzere yukarıda adı geçen sanatçılardan 1, 3, 4, 8, 9, 11, 13,14, 18, 21 numarayla gösterilenlerin resimlerine de yeriliyor. Dolayısıyla alt başlığı: *Mit emem Bildnis des verewigten Verfassers und zehn Bildnissen türkischer Dichter / Merhum Yazarın ve Türk Şairlerinin / Sanatçılarının On Portresiyle*. Ancak portresi olsun ya da olmasın yukarıdaki adı geçen sanatçılarla ilgili incelemelerin hepsini kısa bir zaman içinde Türkçeye kazandırmak istiyoruz. Yeri ve bağlamı bu sayımıza uygun düştüğünden işe söz konusu kitabın 68 ve 80. sayfaları arasındaki İzzet Melih incelemesini çevirmekle başladık. Onu da -bu ve gelecek sayımızda olmak üzere- ikiye bölerek yayımlayacağız. Ne var ki söz konusu eserde Türkçe kaynaklardan uzun alıntılar var. Dolayısıyla biz de bu kaynakların Almanca çeviri metnini değil kendi aslını alıyoruz. Örneğin Hartmann; Yakup Kadri'nin 1914 tarihli *Nevsal-i Millî*'de İzzet Melih için yazdığı biyografiyi / hayat hikâyesini⁵ söz konusu eserine, Almanca çeviriyle olduğu gibi aktarmış. Biz Hartmann'ın çevirdiği Yakup Kadri metnini bir daha Türkçeye çevirmek yerine onun *Nevsal-i Millî*'deki özgün biçimini kullanacağız. Bu arada şunu da belirtelim: *Nevsal-i Millî*, Hartmann'ın yalnızca İzzet Melih'in değil, yukarıdaki sanatçıların çoğunun hayat hikâyesini verirken en sık başvurduğu kaynaktır. "Peki, bugün gerçekten *Nevsal-i Millî* bu kadar ya da Hartmann'ın değer verdiği kadar önemli bir kaynak mıdır?" diye soranlara öncelikle şunu belirtelim. *Nevsal-i Millî*, edebiyat tarihi açısından bakıldığında bir biyografiler toplamıdır. Öyleyse söz konusu eserde ilk biyografi kimin kaleminden çıkmıştır? İşte o kalem kiminse o; ileride bütün bir Cumhuriyet Dönemi edebiyatı için belirleyici konumda, daha doğrusu adından en çok söz ettiren kişi olacaktır. *Nevsal-i Millî* ya da bugünkü Türkçeye Yeni Millî Yıllık, Yahya Kemal imzalı "Nigar Hanım" biyografisiyle

başlar. Daha sonra *Nevsal-i Millî* içindeki şair ve yazarlarıyla Cumhuriyet Edebiyatı'na dönüşeceğiinden ya da gelecekte adından en çok söz ettiren edebiyatçılar onun içinden çıkacağından Cumhuriyet şiirinin de Yahya Kemal'le başlatılmasına şaşırılmamalı.

Hartmann, zamanında söz konusu kitabına aldığı adlar konusunda eleştirilip “Üstat, yanlış kişileri kitabınıza alıyorsunuz, bunlar da kim, bunlar edebiyat âleminde saygın isimler de değil, tanınmamış kişiler” diyecek olanlara şöyle seslenir: “Es halten sich unbedeutende Geister auf einer hohen Stufe der Anerkennung, weil sie und ihr Gefolge das Lärmmachen verstehen, während der um die höchsten Werte Ringende ein unbeachtetes Dasein führt.⁶ / Değersiz ruhlar, kendisi ve kendi etrafında dolaşanlarla gürültü çıkarmayı başarıp itibar üstüne itibar kazanırken, en büyük değerler için boğuşanlar, sessiz sedasız, kimsenin dikkatini çekmeyen bir hayat sürerler.”

Bu durum, bugün de pek değişmiş değildir.

Sonnot

- 1 Johann W. Fück, “Martin Hartmann”, *Neue Deutsche Biographie* C. VII, Duncker & Humblot, Berlin 1966, s. 745.
- 2 Georg Kampffmeyer, “Martin Hartmann”, *Die Welt des Islams ZDGI* C. VI, Der Neue Orient, Berlin 1918, s. 67.
- 3 Daha geniş bilgi için bk. Hans Jörg Urban, “Mennoniten”, *Lexikon für Theologie und Kirche* C. VII, Herder, Freiburg, Basel, Rom, Wien 1998, s. 102-103.
- 4 Daha geniş bilgi için bk. Mustafa Atiker, “Bir Yöntem Olarak Düşünce Tarihi: Düşünce Tarihine Dair Notlar ya da Pozitivizme Karşı Bir Yöntem Olarak Düşünce Tarihi ve Temel Sorunlar”, *Tezkire*, Kasım / Aralık 2016, S. 58, s. 35 vd.
- 5 Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], “İzzet Melih Bey”, *Nevsal-i Millî*, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet [İstanbul] 1330/1914, s. 145-146.
- 6 Martin Hartmann, *Dichter der neuen Türkei*, (Yayımlayan: Georg Kampffmeyer), Der Neue Orient, Berlin 1919, s. 8.